

Domnule Hanganu, la propunerea Asociației PRO Event, veți deveni cetățean de onoare al orașului dumneavoastră natal, Iași, ceea ce înseamnă că numele dumneavoastră se va așeza în rândul unor personalități de valoare, ca și dumneavoastră, nume răsunătoare precum pictorul Corneliu Baba, dirijorul și compozitorul Sergiu Celibidache, actorul Radu Beligan, istoricul și criticul literar Constantin Ciopraga, oameni care au îmbogățit cultura românească și universală prin contribuția domniilor lor. Dorim să vă mulțumim pe această cale pentru munca și aportul dumneavoastră la îmbogățirea culturii noastre. De-a lungul carierei dumneavoastră, ați elaborat proiecte de o varietate foarte largă, de la proiecte rezidențiale la muzee, predominant în Canada, dar și în China și Portugalia, intervenții arhitecturale de calitate care v-au adus prestigioase titluri și premii. Ați declarat într-un interviu că, în abordarea dumneavoastră, dispuneți de o așa zisa „obsesie culturală” în ceea ce privește importanța contextului în procesul de design. Aș aprecia dacă ați putea să elaborați puțin pe această idee: ce înseamnă această obsesie culturală, ce înseamnă context atunci când vorbim de o inserție arhitecturală nouă, și cum procedăm pentru „a citi” componentele acestui context?

Francezii au o foarte frumoasă definiție a arhitecturii, care spune că „arhitectura este expresia unei culturi” în spațiul construit. Este evident că, de-a lungul secolelor, arhitectura a reprezentat o mărturie a diferitelor epoci dar și a diferitelor regiuni, a diferitelor manifestări culturale. În momentul în care ai norocul, așa cum am avut eu, să exersezi această profesie în diverse colțuri ale lumii, este foarte important, cred eu, contrar unor tendințe din America de Nord care impun anumite canoane și reguli, să fii foarte atent în a găsi esențialul, rădăcina. În această privință, eu am fost mereu mai mult decât atent, obsedat dacă vreți, în a căuta specificul. Atunci când eram tânăr, am lucrat pentru un arhitect canadian, care mi-a spus „înainte de a trage o linie, uită-te în jur”. Foarte frumoasă, foarte simplă și foarte bine exprimată mi s-a părut această idee, care a rămas cu mine de-a lungul timpului. Cred eu că această metodă ce presupune o analiză atentă a culturii locului reprezintă un factor foarte important ce ajută enorm expresia acestei profesii. Ca arhitect, trebuie să te întrebi care este esența. Dar, bineînțeles că și acest concept este o chestiune de modă: prin anii ‘50 nu avea nicio valoare istoria, dar prin anii ‘60 lumea a început să acorde importanță și trecutului, și s-a venit cu această idee de contextualizare, nu foarte potrivit sintetizată după părerea mea, în conceptul de integrare. Adevărul este, însă, că unii arhitecți, cei care au știut să meargă dincolo de vizibil, apreciază acest curent contemporan. Bineînțeles că și aici lucrurile se pot diviza pe mai multe straturi de intervenție și depind foarte mult de atitudinea unei anumite regiuni: sunt țări în care istoria are o foarte mare importanță, la care această integrare are un sens, dar sunt alte țări care au avut ghinionul de a fi ignorate pentru un timp, și atunci se văd nevoite facă un salt, iar acest salt cred ei că s-ar realiza cel mai repede și efectiv prin tehnologie. Mă refer aici la cazul Chinei, o țară neglijată, cu niște datorii de plătit, o țară cu o tradiție extraordinară de altfel, dar care are foarte mult de recuperat, și asta se vede, din păcate, în producția arhitecturală. Pentru ei, la ora actuală, istoria, trecutul au prea puțină importanță, țelul fiind să construiască tot mai mult, tot mai mare, tot mai înalt.

Ce părere aveți despre cazul României, din această perspectivă?

Eu am fost elevul scumpului meu părinte adoptiv Nicolae (Gipsy) Porumbescu. Am plecat cu el la Suceava prin '67-'68, dacă nu mă înșel. Cutreieram în fiecare zi, în încercarea de a găsi esența a ceea ce este românesc în arhitectură. Mergeam prin toate mănăstirile din Bucovina, era ca o obsesie. Ei bine, rezultatul a fost o arhitectură care astăzi este sub semnul întrebării. Nu aș vrea să folosesc termenul de pastiche, dar s-a exagerat, și săracul Gipsy, obsedat de această latură a expresiei românești cu orice preț, a căzut într-o derapare, o producție caracterizată de un formalism exagerat și, dacă vreți, de o alegere oarbă a tot ceea ce era „tăietură românească”. Acesta a fost, din păcate, și motivul pentru care am plecat din Suceava, și sunt convins că atitudinea mea a fost bună. Gipsy avea un talent extraordinar și o forță de creație fabuloasă. Rezultatul a fost însă regretabil, pentru că influența sa s-a extins și asupra școlii românești, iar foarte mulți arhitecți i-au copiat ulterior stilul.

„Stilul” dumneavoastră a fost descris ca fiind caracterizat de o estetică industrială, cu o preferință spre materiale precum oțel galvanizat, materiale simple a căror alegere pare a fi consecință a preferinței dumneavoastră spre curentul artistic contemporan al anilor '60, arte povera. Din nou, aș aprecia dacă ați elabora puțin în această direcție: ce înseamnă pentru dumneavoastră transpunerea conceptului de arte povera în arhitectură, și cât de importantă este alegerea materialelor în procesul de design? Primează contextul, adică resursele locale, sau o anumită preferință a stilului personal în selecția materialelor? Ați putea spune că arhitectura dumneavoastră se încadrează unei anumite tipologii?

Asemănarea cu acest concept legat de arte povera mi s-a mai atribuit de multe ori; nu neg această idee, dar nu aș putea să vă spun dacă am sau nu un stil. Asta, posteritatea va decide. Eu cred că intențiile mele, dincolo de linii, suprafețe, culori, țin foarte mult de implantarea arhitecturii într-un spațiu în care poate să revendice o oarecare apartenență. În privința materialelor, nu știu dacă este neapărat o obsesie, dar consider că este foarte important de știut că fiecare material are un fel de a se exprima, fiecare material prezintă anumite caracteristici. Într-un fel se comportă betonul, metalul în alt fel, iar lemnul, bineînțeles, în altul, iar eu am căutat, în cea mai mare măsură, să folosesc aceste informații ca elemente de plecare. Revenind la credo-urile mele, dacă le putem numi așa, sunt de părere că arhitectura trebuie să creeze emoții; cred că arhitectura, prin faptul că este consumată de utilizator, consumă la rândul ei pe cel care devine prizonierul spațiului pe care eu îl creez. Așadar, prin arhitectură, eu pot să vă fac fericit, nefericit, curios, indiferent ș.a.m.d., ori acest dialog dintre consumator și ce se vede dincolo de linii, de ferestre, de uși, reprezintă acel infallible teoretizat de Kenneth Frampton, acel ceva de nespus care merge dincolo de vizual. Arhitectura are această extraordinară calitate, ca și muzică, de a crea emoții. Goethe spunea că arhitectura este «frozen music» (muzica înghețată), și, într-adevăr, arhitectura poate să trezească diverse stări de spirit. Dacă, de exemplu, în traseul dumneavoastră către serviciu, faceți un ocol pur și simplu pentru a trece pe lângă o casă la care vă face plăcere să vă uitați, înseamnă că acea casă și-a îndeplinit datoria. Nu există pedeapsă mai mare pentru un arhitect decât atunci când arhitectura sa este ignorată. Și dacă ar fi să găsec un alt credo, aș spune că sunt foarte interesat de arhitectura care vrea, pe de o parte, să exprime o idee într-o manieră foarte clară, iar pe de alta, să contrazică această idee principală prin intermediul elementelor minore care aduc un romantism, o acceptare, dar și o refulare. Asta aș spune dacă ar fi să privesc în urmă și să îmi exprim intențiile prin intermediul unor cuvinte prost alese: creația mea este descrisă de două gesturi: arhitectura clar exprimată și gestul de negare ce se manifestă la nivel de detaliu, de proporții, de culori, de materiale.

Cred însă că nu trebuie să îți explici arhitectura. Ea trebuie să vorbească de la sine. Bineînțeles că, dacă am ocazia sau mi se cere, explic oamenilor viziunea făurită în timpul procesului de design. Cea mai spectaculoasă întâlnire pe care am avut-o în acest sens a fost cu Pierre Elliott Trudeau, prim-ministru al Canadei în anii '80, un om extraordinar de cultivat, care a vrut să vadă muzeul de istorie. Când a intrat, m-a prins de umăr și mi-a spus: „Dan, arată-mi ce eu nu văd”. Mi s-a părut că prin cuvintele lui a reușit să exprime tot ceea ce e frumos în profesia asta.

Rămânând în aria patrimoniului, aş aprecia dacă ați putea să ne spuneți concepția dumneavoastră referitoare la atitudinea potrivită privind clădirile de patrimoniu neutilizate, aflate în stadiu de ruină. Considerați că ar trebui să celebrăm trecerea timpului, fără să încercăm a interveni în acest proces firesc de degradare, sau, dimpotrivă ar trebui să adoptăm soluții menite a reabilita cladirile-ruine? Privind proiectele de reabilitare, vedeți ca atitudine corectă încercarea de a reconstitui întocmai aspectul inițial al unei construcții, sau, din contră, considerați că noile intervenții trebuie să se distingă de „vechi”?

Există diverse concepții și atitudini în această privință, și au existat tot felul de discuții la Atena, la Roma, discuții ce au clarificat și legitimat anumite direcții și tendințe. În ceea ce privește dialogul cu istoria, arhitecții s-au întrebat mereu dacă ar trebui să îndreptăm, să continuăm, să completăm. Atitudinea mea în această privință este mai puțin empirică: depinde de atitudinea fiecăruia, iar convingerile mele se leagă mult de convingerile filosofului George Steiner, cu precădere de ideea de l'harmonie de la duree. Mi se pare foarte frumoasă această instanță de observator avizat, pentru că, atunci când lucrezi cu istoria, trebuie să înțelegi dialogul cu trecutul. În ceea ce mă privește, nu cred că intervenția noastră, deși justificată, poate să aducă ceva în plus, și cred că ceea ce construim în jur trebuie să aibă ca laitmotiv acceptarea, respectarea și ridicarea pe un pedestal moral a trecutului. Eu cred că suntem destul de înzestrați din punct de vedere tehnologic și în ceea ce privește felul de a gândi arhitectura încât să avem acest curaj să lăsăm unele lucruri să vorbească de la sine, să sugereze trecerea timpului.

De-a lungul activității dumneavoastră profesionale, pe lângă altele, v-ați identificat cu viziunea lui Aldo Rossi referitoare la datoria arhitecturii de a încorpora prezența trecutului, a istoriei, și v-ați exprimat o afinitate pentru intervențiile mărturii a ceea ce suntem. Care este legătura pe care o aveți cu istoria în elaborarea proiectelor dumneavoastră?

Au fost perioade când trecutul era complet ignorat și perioade care au ridicat istoria pe pedestale prea înalte, la fel cum sunt atitudini care atestă impotența și deci lipsa de valoare a prezentului în fața trecutului, ori, aceste atitudini țin de cultură, de educație și, din păcate, de modă. A ridica istoria pe un pedestal la care nu poți ajunge înseamnă de fapt a arăta sărăcia în care trăim astăzi, pentru că realitatea zilei este într-adevăr caracterizată de sărăcie. Pe de altă parte, putem fi ghidați de această aroganță a prezentului bazată pe ignoranță, o forță extraordinară astăzi justificată uneori de tehnologie. Cu alte cuvinte, putem foarte bine să onorăm acest trecut sau, dimpotrivă, să îl ignorăm, dar ar trebui, cred eu, să îl luăm ca partener într-un discurs arhitectural de o foarte mare valoare în măsura în care reușim, ca arhitecți, să ne situăm pe o poziție culturală intermediară, o poziție care nu exgerează nici în a slăvi trecutul, dar care nu persistă nici în aroganța prezentului.

Cum ați răspuns acestor întrebări în proiectele elaborate de dumneavoastră?

În cadrul muzeelor la care am lucrat, există acest dialog între trecut și prezent. Țin minte că, lucrând la Muzeul de Istorie din Montreal, la un moment dat o piatră a căzut, iar eu m-am aplecat să o ridic și să o pun înapoi. Reacția celorlalți a fost însă: „Nu. Gata. A căzut, asta este, nu se mai poate.” Evident că lumea nouă nu are aceeași relație cu istoria așa cum e în Europa, și mereu e o frustrare să le țin discursuri legate de ce se întâmplă la noi. Am văzut că vor să facă un muzeu de istorie în Constanța, ori cu siguranță atitudinea acolo va fi diferită. În Canada, o piatră de la 1600 e deja mare lucru, dar lăsând la o parte chestiunea timpului, ține, cum am zis, de atitudine. Și mai cred că, în această privință, educația și cultura reprezintă temelia, iar din păcate cultura și educația maselor în general lăsă foarte mult de dorit, mai ales în cazul Americii de Nord. Mă uit la studenții mei și vă pot spune că nivelul de cultură după absolvirea facultății este lamentabil, supărător și îngrijorător de acut.

Dacă ar fi să faceți o scurtă călătorie prin istoria arhitecturală a orașului, așa cum vi-l amintiți, ce părere aveți despre evoluția lașului? Ce ați păstra și ce ați schimba? Aveți un loc preferat în lași?

Nu am multe amintiri legate de lași, pentru că eu am părăsit orașul natal mic fiind, dar am primit multe cuvinte de laudă în timpul unui interviu, din partea domnului Bernard Pivot, care a realizat în anii '90 o emisiune numită Buillon de Culture. Acest domn interoga oameni de cultură, artiști, dar și președinți și personalități politice, și am avut și eu onoarea de a fi invitat într-una dintre emisiunile domniei sale. Ei bine, atunci când a venit rândul meu să vorbesc, domnul Pivot a spus, în introducere, printre altele, că sunt din lași, afirmație ce s-a transformat ulterior într-un elogiu adus lașului. Pivot fusese impresionat de numeroasele magazine cu cărți, anticariate, librării și biblioteci, așa că cele 20 de minute care fuseseră alocate mie s-au transformat, de fapt, într-un omagiu adus acestui oraș cultural, lași. Nu am mai fost în lași de aproximativ 10 ani, și nu am locuit aici prea mult, deci nu pot spune că am un loc preferat. M-am născut pe strada Ralet, numărul 2, și acolo mi-ar plăcea să revin. Mă gândesc cu multă plăcere și emoție ca voi reveni în orașul natal.